

"Materialet viser"

- Refleksioner over den nugældende vejledning til udgravningsberetninger

Af Jette Rostock, stud. mag. i forhistorisk arkæologi

For nogle år siden sad jeg i et auditorium på Københavns Universitet og var sammen med andre arkæologer og etnologer tilhører til forskellige Ph.d.-fremlæggelser. På et fremskredent tidspunkt rejste en etnolog sig op og sagde henvendt til de tilstedeværende arkæologer: "Hvorfor siger I hele tiden: "materialet viser"?. Han havde ret! For arkæologerne var det en helt almindelig, konstaterende sætning at sige: "materialet viser" samtidig med at de smækkede den ene overhead efter den anden op på væggen. Overhead der viste "materialet" - eller rettere de plantegninger og profilsnit arkæologen havde tegnet i en udgravningssituation. Et eller andet sted inde i mig "skred profilen" - en ny afrensning begyndte, og "profilen" ser nu anderledes, frisk og ny ud.

Indledning

En arkæologisk udgravning vil mere eller mindre destruere et fortidsminde, hvorfor dette for eftertiden kun bevares gennem de til museet bragte fund, tegninger, fotografier, prøver og beskrivelser. Det hjembragte materiale sammenholdes og gøres forståeligt af udgravningsberetningen, der således er den fremtidige indgang til fundet. En overskuelig og objektiv udgravningsberetning er derfor af afgørende betydning for fundets fremtidige anvendelse.

(Albrethsen et alii 1991, "Udgravningsberetninger", i Arkæologisk felthåndbog:U1)

I snart 10 år har ovenstående udsagn været de første ord i Det Arkæologiske Nævns vejledning til og retningslinier for hvorledes en udgravningsberetning skal udfærdiges. Mon ikke det her på kanten af et nyt årtusinde er på tide at få skrevet en ny? Hvad er det for en opfattelse af den arkæologiske feltvirksomhed og dens udøvere denne vejledning fremholder for nutidens og fremtidens arkæologer?

Dansk feltarkæologi på vej ind i en usikker fremtid

At det er oppe i tiden igen at vurdere den arkæologiske feltvirksomhed, burde ikke komme overraskende for nogle. I disse år har der således i dansk arkæologi fra forskelligt hold og tvunget af ydre omstændigheder, så som mangel på penge til den arkæologiske udgravningsvirksomhed, været rejst debat om de lovmæssige, organisatoriske og mere administrative for

hold for dansk feltarkæologi. Også i forskningsorienterede arkæologiske kredse har der været tilløb til debat - især foranlediget af større forskningsprojekter. Således er det blevet påpeget at udgravningerne af de forhistoriske bebyggelser savner meget hvad kvaliteten angår, sådan som denne ses i udgravningsberetningerne (Kaldal Mikkelsen 1997). Desuden er de danske arkæologer blevet gjort opmærksomme på at dansk feltarkæologi på det teoretiske plan halter gevaldigt efter i forhold til feltarkæologien i lande vi normalt sammenligner os med (frit efter Ulf Näsmann, foredrag holdt på Fuglsø mødet 1998).

Fra internationalt teoretisk hold er den feltarkæologiske virksomhed ligeledes, og på en mere dybdegående måde, blevet taget op til vurdering. De nye teoretiske retninger indenfor den arkæologiske videnskab slår igennem. Den teoretiske trend indenfor arkæologien har for længst bevæget sig væk fra det processuelle videnskabssyn. Nu taler man om både post processuel og post post processuel arkæologi. Således blev der allerede for mere end 10 år siden stillet spørgsmål til den feltarkæologiske praksis - herunder den måde hvorpå der skrives udgravningsberetninger (Tilley 1989; Hodder 1989). De seneste år er der for alvor ved at komme gang i diskussionen (Hodder 1999; Olsen 1997:280-296).

De sidstnævnte teoretiske tiltag er endnu ikke synlige i den danske feltarkæologiske diskussion, men ikke desto mindre nødvendige at overveje og diskutere. Jeg håber hermed at bidrage til diskussionen ved at synliggøre hvad det nugældende officielle syn på vores feltvirksomhed er. Med det formål har jeg kigget nøjere på Vejledningen til udgravningsberetninger som findes i Arkæologisk felthåndbog - dele af teksten fremlægges og fortolkes.

Vejledning til udgravningsberetninger

Vejledningen til udgravningsberetninger i Arkæologisk felthåndbog (Albrethsen et alii 1991) er helt sikkert grundigt gennemarbejdet, og ikke mange ord, vendinger og sætninger er derfor blevet skrevet uden en nøje vurdering af deres formål og budskab. Vejledningen er resultat af en officiel beslutningsgang, kompetence og autoritet. Det gør vejledningen selv læseren opmærksom på:

Nedenstående vejledning er udarbejdet af et udvalg nedsat af Museumshøjskolen på foranledning af Det Arkæologiske Nævn (...) (Albrethsen et alii 1991)

Formålet med vejledningen - ensartet effektivitet

Meningen med vejledningen er således at fungere som autoriteten i et forsøg på at "ensrette" dette lands udgravningsberetninger. Eller se her hvordan det formuleres:

Nedenstående vejledning er udarbejdet af et udvalg nedsat af Museumshøjskolen på foranledning af Det Arkæologiske Nævn med det formål at fastlægge ensartede retningslinjer for udfærdigelse af udgravningsberetninger (ibid.)

Her spørger jeg mig selv: er det en "vejledning" eller er det "retningslinjer"? - mon ikke der her har været uenigheder i udvalget? Man går på diplomatiske listefødder og indrullerer denne målsætning om "enretning" i en lang snørklet sætning.

Mange har derfor ikke lagt mærke til denne målsætning, men derimod haft den opfattelse at vejledningens eneste, eller i hvert fald vigtigste, mål var at få indhentet efterslæbet i indleveringen af udgravningsberetninger. I vejledningen er der da også fastsat en tidsramme for rettidig indlevering af beretninger på § 26 gravninger. Desuden står der i vejledningen at den har til formål: "(...) at mest muligt af beretningsarbejdet skal kunne foretages, medens udgravningen er i gang (...)" (ibid.) - et formål der umiddelbart lyder vældigt tidsbesparende og effektivt, men som i det virkelige feltliv sjældent opleves som realistisk. Som vi skal se nedenfor, er den citerede sætning da næppe heller indført af hensynet til den beretningsskrivende arkæolog, men indgår i en langt mere overordnet holdning til den arkæologiske udgravning og beretningen.

Vejledningens form - få argumenter og meget kancelli

Når man ser på vejledningen, er der flere ting der straks falder i øjnene: typografien, sproget og ordbrugen. Typerne er små, en tæt pakket tekst, hvilket ikke er fremmende for forståelsen, og heller ikke gør den særlig overskuelig. Sprog og ordbrug er generelt set i kancellistil, med mange passivformer, hvilket heller ikke er befordrende for beretningsskriveriet, da et sådant sprog mangler "aktivt drive".

Flere steder i vejledningen kunne der med fordel have været lidt mere forklaring og argumentation - en mangel som ikke er særlig katalyserende for beretningsskriveriet, for hvorfor skal det gøres netop på den måde? "Argumentationen" findes implicit, nemlig i vores tiltro til skribenterne, og i at vi gennem vores uddannelse til arkæologer kender til den bagvedliggende argumentation og per tradition er enige med skribenterne. En enighed der i dag ikke er så selvfølgelig længere - derfor denne artikel.

Både den sparsomme argumentation og brugen af kancellistil, tillige med det direkte skrevne, gør at vejledningen må opfattes som et officielt dokument - et "dekret" der skal følges. At det er sådan den skal opfattes, bliver kun endnu tydeligere når man sammenligner med den forudgående vejledning der var at finde i Arkæologisk felthåndbog (Høstmark et alii 1981/82). Vejledningen fra 1981 indeholder langt mere argumentation. Den viser indirekte og direkte at beretningsskriveren har et frit valg, og den forsøger i det hele taget at appellere til læseren uden at fremhæve sin egen status og autoritet.

Den sparsomme argumentation i vejledningen til udgravningsberetninger fra 1991 får også på anden måde betydning for hvordan folk faktisk skriver beretninger. Vejledningen fremstår nemlig for læseren som et eksempel på den ideale skrivemåde, og det betyder at beretningerne sandsynligvis bliver skrevet på lignende måde - dvs. kortfattet og uden egentlig argumentation. Og som vi skal se nedenfor, er det elementer der falder i tråd med det syn på den arkæologiske udgravning som vejledningen er eksponent for.

Vejledningens syn på beretningen - objektiv effektivitet

Hvilken form for beretning er det så forfatterne til vejledningen ønsker? Og hvilket syn på de materielle levn og den arkæologiske udgravningsvirksomhed udtrykkes, direkte eller indirekte, herigennem?

En arkæologisk udgravning vil mere eller mindre destruere et fortidsminde, hvorfor dette for eftertiden kun bevares gennem de til museet bragte fund, tegninger, fotografier, prøver og beskrivelser. (Albrethsen et alii 1991)

Forfatterne mener altså at fortidsmindet bevares - godt nok kun til en vis grad - gennem fund, tegninger, fotografier, prøver og beskrivelser. Læg desuden mærke til at forfatterne ikke i forbindelse med disse fem ting taler om fortolkning. Og i næste sætning bliver de fem ting omtalt som "materiale".

Det hjembragte materiale sammenholdes og gøres forståeligt af udgravningsberetningen, der således er den fremtidige indgang til fundet. En overskuelig og objektiv udgravningsberetning er derfor af afgørende betydning for fundets fremtidige anvendelse. (ibid.)

Forfatterne mener altså at beretningen skal sammenholde og gøre det hjembragte materiale forståeligt. Beretningen skal fungere som en indgang til fundet, og derfor skal den være objektiv. Læg mærke til at forfatterne ikke ønsker hverken en redegørende eller en fortolkende beretning. Det tætteste forfatterne kommer på en fortolkende beretning er i ordene: "materialet sammenholdes", men da de samtidig ønsker en objektiv beretning, så tyder det mere på at de ønsker en værdifri formidling af et objektivt materiale.

Formålet med denne vejledning er, at mest muligt af beretningsarbejdet skal kunne foretages, medens udgravningen er i gang, således at hjemmearbejdet først og fremmest omfatter rengøring (...) af fund, kopiering (...) af tegninger og udfærdigelse af oversigtsplan, fremkaldelse og nummerring af film samt renskrivning af udgravningsbogen.

Selve beretningsarbejdet består herudover af en kortfattet sammenfatning (resumé), der sammenknytter ovennævnte materiale i en let læselig form. (ibid.)

Forfatterne mener altså at beretningsarbejdet kan foretages i to tempi: under udgravningen og efter udgravningen. Læg mærke til at forfatterne i sidstnævnte fase (hjemmefasen) kun ønsker rengøring og kopiering af hvad der ellers er omtalt som materialet. Desuden ønsker de en renskrivning af noget de kalder "udgravningsbogen". Denne bog defineres ikke nærmere - heller ikke andre steder i Arkæologisk felthåndbog. Da den ikke optræder i vejledningens efterfølgende disposition til beretninger, opfatter jeg "udgravningsbogen" som den bog hvori anlægsbeskrivelserne, andre lister og formularer findes. Forfatterne ønsker kort sagt en ordening af materialet. Desuden ønsker de i denne fase (hjemmefasen) en kortfattet sammenfatning der sammenknytter materialet.

Sammenfatningens form og indhold vil naturligvis være påvirket af udgraverens personlige formål med udgravningen og af hans (M/K) indsigt i materialet. Råmaterialet forventes derimod at være udfærdiget så objektivt som muligt; Det skal af teksten tydeligt fremgå, hvad der er iagttagelser, og hvad der er fortolkninger. Også iagttagelser, der ikke lader sig tolke, skal medtages. (ibid.)

Forfatterne mener altså at denne sammenfatning er påvirket af udgraverens formål og indsigt i materialet. Læg dog mærke til at forfatterne mener at materialet derimod skal være objektive ikke fortolkede størrelser - en ting der lægges eftertryk på nu lidt længere fremme i vejledningen, for nu kaldes det ikke længere materialet, men råmaterialet. Læg endvidere mærke til, at godt nok har forfatterne været opmærksomme på problemet omkring det subjektive (uden at de dog bruger dette ord) og objektive, men man mener her at der klart kan skelnes mellem udgraverens "sammenfatning" som må være påvirket af subjektive faktorer, og "råmaterialet" som man ønsker så objektivt som muligt. Læg mærke til at forfatterne giver en anvisning på hvorledes vi skal sikre at dette råmateriale holdes fri af subjektive faktorer - de skelner imellem "iagttagelser" og "fortolkninger". På denne måde synes det som om forfatterne mener at iagttagelser er det samme som det objektive "råmateriale", mens fortolkningerne er det samme som det subjektive. Forfatterne nævner ikke at også iagttagelserne er bestemt af den fortolkende proces, og at det fortolkende således også overføres i vores dokumentation - vores materiale. Man bibeholder illusionen om det objektive rå materiale.

Vejledningens to faser: den objektive i felten og den subjektive hjemme

Forfatterne mener at beretningen skal bestå af to dele: det objektive "råmateriale" og den mere subjektive sammenfatning. Disse to dele i beretningen falder i fremstillingen sammen med to faser i beretningsskriveriet: den første i felten og den anden hjemme. På denne måde bliver vejledningen til beretninger eksponent for at den arkæologiske feltvirksomhed (i felten) er objektiv - den er en objektiv kildefremdragende virksomhed. Således har man undveget diskussionen om betydningen af det fortolkende og subjektive i selve den arkæologiske feltvirksomhed, og fremmet illusionen om at "materialet viser" objektivt. Det til museet bragte "råmateriale" bliver nærmest opfattet som bevarede dele af fortidsmindet. Man undertrykker det faktum at beretningen, herunder det hjembragte materiale, ikke er det samme som de materielle levn (fortidsmindet), men noget andet. Det hjembragte materiale er nemlig en kilde skabt af en arkæolog - han kom, han så og han "dokumenterede" - han og de øvrige på gravningen er de eneste vidner.

Tre konsekvenser

Vejledningens fokusering på objektivitet og på det objektive materiale har flere konsekvenser - som de fleste nok vil kunne genkende i den nationale administration af vore udgravninger:

- Den holdning at gravningen er en objektiv kildefremdragende virksomhed, får konsekvensen at man fremmer udgravninger der foregår uden alt for megen spekulation både før, under og efter gravningen - herved bliver gravningerne måske nok effektive, men de bliver også automatiske gentagelser. Udgraveren er tekniker, ikke videnskabsmand.
- Den holdning at beretningen (på nær sammenfatningen) kan, skal og er en objektiv, værdifri gengivelse af de materielle levn, får den konsekvens at udgraveren ikke behøver at fortælle ret meget om hvad han mener om udgravningsobjektet - for det er jo stadig bevaret i form af det hjembragte materiale. Argumenter behøves ikke - "materialet viser" selv! Beretningsskriveren er værdifri formidler - ikke fortolker. Videnskab og forskning kommer først bagefter.
- Den holdning at fortidsmindet er bevaret (mere eller mindre) gennem det hjembragte materiale, i udgravningsberetningen, får den konsekvens at man fremmer den opfattelse at udgravning er bevarende - udgravning "redder" fortidsmindet. Videnskab og forskning kan vente til der bliver tid og penge.

Afslutning

Jeg har ovenfor gjort opmærksom på vejledningens officielle karakter. For snart 10 år siden blev den skrevet af et repræsentativt udvalg af danske arkæologer, og må derfor udtrykke den daværende konsensus. Det var meningen at vejledningen skulle følges af alle. Desuden har jeg vist at vejledningen ikke kun giver retningslinjer for vores beretningsskriveri, men også for vores udgravningsvirksomhed i felten.

I den enkelte arkæologs praksis ser virkeligheden noget mere nuanceret ud - hvilket fremgik af en spørgeskemaundersøgelse jeg foretog i efteråret 1999. Men at den hellige grav dermed ikke er velforvaret, fremgik ligeledes af undersøgelsen, således opfattede kun meget få gravende arkæologer sig selv som videnskabsmænd. På spørgsmålet: "Hvad er din rolle på en arkæologisk udgravning" svarede de fleste: "daglig leder" eller "arbejdsleder". Denne opfattelse af os

selv ændredes kun i lille grad ned gennem svarene på spørgeskemaet. Så mon ikke vi skulle "tage knæpuderne på og håndafrense fladen hvorpå vi står"?

Vejledningen til udgravningsberetninger falder i tråd med den positivistiske processuelle arkæologis opfattelse af hvad god videnskab er - en opfattelse der var gængs i 1970erne og begyndelsen af 80erne. I dag er der derimod blandt arkæologer langt fra enighed om et sådant videnskabssyn, men som min gennemgang af Arkæologisk felthåndbogs vejledning til beretninger viser, er processuel arkæologi stadig officielt herskende indenfor dansk feltarkæologi. En position som, efter min opfattelse, hverken er tidssvarende eller holdbar og derfor hæmmende, ja endog skadelig, for den arkæologiske videnskab.

Den arkæologiske udgravning er ikke en objektiv kildefremdragende teknik, men en stadig fortløbende videnskabelig fortolkende proces. Det objektive materiale findes ikke, derimod er fortolkningen en væsentlig del af materialet. Udgravningsberetningen bør derfor betragtes som et videnskabeligt skrift hvori det fortolkende og subjektive altid (bevist eller ubevist) vil være til stede. Derfor bør den reflekterende tolkningsproces styrkes og tydeliggøres i selve udgravningsvirksomheden og argumenteret fremgå af udgravningsberetningen.

Litteratur

- Albrethsen, S.E. et alii 1991 "Udgravningsberetninger" i Arkæologisk felthåndbog U1, (et alii = N.H. Andersen, H.J. Hansen, E. Johansen, P.O. Nielsen, O. Schiørring og J. Skaarup)
- Hodder, I. 1989 "Writing archaeology: site reports in context", *Antiquity* 63: 268-274
- Hodder, I. 1992 "Always momentary, fluid and flexible: towards a self-reflexive excavation methodology", *Antiquity* 71: 691-700
- Hodder, I. 1999 "The archaeological process: an introduction", Oxford, UK
- Høstmark, J. et alii 1981/82 "Udgravningsberetninger ..." i Arkæologisk felthåndbog V1.1, Nationalmuseets 1.afdeling (et alii = M. Schou Jørgensen og M. Ørsnes)
- Kaldal Mikkelsen, D. 1997 "Bopladsudgravninger: en forskningsmæssig status", AUD 1997: 7-15
- Olsen, B. 1997 "Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkæologisk forskning", Oslo 1997, især: 286-296
- Tilley, C. 1989 "Excavation as theatre", *Antiquity* 63: 275-280

Næste nummer af **Arkæologisk Forum** kommer i maj 2001.

Hvis du arbejder med et emne, som du synes kunne være af interesse for en bredere kreds, er du velkommen til at sende dit indlæg.

Indlæg til denne sektion må være max. 6 A4 sider inkl. billeder. Vi beder dig venligst at sende det både i papirudgave og på diskette, gerne i Word format, og at anføre dit navn og evt. stilling.

redaktion@archaeology.dk

Foto. *Der spekuleres i udgravningen* (J.Rostock).